



Oslo 14.10.2023

Helse- og omsorgsdepartementet,  
Kommunal- og distriktsdepartementet.

**Høringsinnspill til stortingsmeldingen om samisk språk, kultur og samfunnsliv som i 2024 skal handle om folkehelse og levekår i samiske områder.**

Som eget utvalg i miljøvernorganisasjonen Motvind Norge, har Folkehelseutvalget arbeidet i snart 3 år for at konsekvensutredninger for folkehelse skal utarbeides i henhold til lovverket når store vindindustribygg skal bygges i nærområder til der folk bor og lever. Da fagutvalget de siste par årene har mottatt mange henvendelser fra fortvilte naboer til vindkraftverk, som både har fått forringet helse og livskvalitet, samt redusert verdi av sin eiendom og i noen tilfeller sin kultur og levevei, har vi startet en prosess med å informere helse- og miljømyndighetene om at dagens konsesjonsprosesser for vindkraft ikke omfatter lovpålagte utredninger for folkehelse. Dette er ikke i henhold til Folkehelseloven, Forskrift om miljørettet helsevern eller KU-forskriften, og har medført at konsekvenser for helse ikke har blitt utredet.

I vårt pågående arbeid er vi allerede i dialog med aktuelle direktorater, og vårt mål er å bidra med fagkompetanse og innsikt i helseutfordringer knyttet til vindkraftverk. Vi ønsker å rette fokus mot viktigheten av nytt rammeverk, og vi støtter derfor notatet der Helsedirektoratet, Folkehelseinstituttet, Miljødirektoratet og NVE anbefaler OED om å anmode *Helse- og omsorgsdepartementet, Kommunal- og distriktsdepartementet og Klima- og miljødepartementet* om å sette i gang et arbeid med et rammeverk for konsekvensutredninger. Målet er også å samordne veiledning fra fagetater knyttet til konsekvensutredningsarbeid, i dette tilfellet vindkraftindustri, f.eks. etter modell fra Utredningsinstruksen. Til dette arbeidet trengs god metodikk som fanger opp alle de negative påvirkningene vindkraftverk har for folkehelse, samt hvordan sumvirkninger, synergieffekter og kumulative effekter kan forsterke helsepåvirkningen.

De mangelfulle konsekvensutredningene, hvor helsekonsekvenser ikke har blitt utredet, vil ikke uten videre bli bedre eller reparert med et nytt konsesjonssystem. Når den reviderte håndboka for konsekvensutredninger (M-1941) ikke omfatter konsekvensutredninger for helse, men kun påpeker at dersom grenseverdiene overholdes vil ikke tiltakene gi vesentlig helseplage følge av støy, vil det ikke bli gjennomført helhetlige konsekvensutredninger for helse. Få eller ingen kommuner innehar fagkompetanse på helsekonsekvenser fra vindkraftindustri. Dette gjelder også i aller høyeste grad for samisk folkehelse og levekår i samiske områder med vindkraft. Fosen-dommen kan stå som et skrekkeeksempel i så måte, og utvalget har derfor valgt å engasjere seg i arbeidet med å belyse den enormt belastende situasjonen både sør-samene og den øvrige samiske befolkningen står i, knyttet til tap av beiteområder og levevei, kultur og språk, samt tap av framtidsutsikter, slik mange unge reindriftsamer i dagens samfunn opplever. Vi har gjennom vårt arbeid kommet i kontakt

med unge reindriftutøvere som beskriver en hverdag preget av stor usikkerhet med tanke på framtiden, ikke minst på grunn av regjeringens energipolitikk som forsetter å krenke den samiske befolkning og deres rettigheter ved å tillate stadig nye utbygginger i reindriftsområder.

Vi registrerer også at statens disrespekt for Høyesterettsdommen understøtter økt hets mot den samiske befolkning i sosiale medier, noe som igjen avspeiles i den enkeltes hverdagsliv i møte med kommunale myndigheter og nærmiljø. Disrespekten for Høyesterettsdommen gjenspeiler også regjeringens manglende respekt for det samiske folk og deres rettigheter som urfolk. Noe som tydelig bekreftes når de ignorerer konsultasjonsplikten i Melkøya-saken. En sak som vil få direkte betydning for reindriftssamer i Finnmark.

Urfolk har rett til å bli konsultert i spørsmål som kan få direkte betydning for dem. Det følger av ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater, som Norge ratifiserte i 1990. FNs menneskerettskomité har også innfortolket en konsultasjonsplikt i FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 27. Den 07.06.2021 vedtok Stortinget et forslag om å lovfeste regler om konsultasjoner i sameloven, jamfør Prop. 86 L (2020–2021) Endringer i sameloven mv. (konsultasjoner). Dette trådte i kraft 01.07.2021. De nye lovbestemmelsene skal legge til rette for mer effektive og bedre konsultasjoner mellom offentlige myndigheter og Sametinget, eller andre samiske interesser. Loven forankrer konsultasjonsplikten for alle forvaltningsnivåer, også kommuner og fylkeskommuner.

Vi ser derfor på stortingsmeldingen «Folkehelsemeldinga - Nasjonal strategi for utjamning av sosiale helseforskjellar» (Meld. St. 15, 2022–2023) og den kommende stortingsmeldingen som svært nødvendige og forpliktende utgangspunkt for at regjeringen skal prioritere et systematisk folkehelsearbeid i samiske områder som rammes av vindkraftindustri.

Som kilde for økt kompetanse vil vi blant annet vise til Snefrid Møllersen, Psykologspesialist, dr.psychol., SANKS (Samisk nasjonal kompetansetjeneste for psykisk helsevern og rus, Finnmarkssykehuset HF) sin artikkel «Helserelaterte leve- og arbeidsforhold for reindriftssamisk befolkning i sørsamisk område» fra 2018, og hennes arbeid med å avdekke faktorer som bidrar til økt stress og belastning på reindriftsutøvere, og som igjen kan medvirke til forringet folkehelse. Eller kompetanse om det motsatte, dvs. til å avdekke hva som kan bidra til bedret folkehelse. Vi vil også vise til «Folkehelse og livsmestring i Sørsamisk reindrift», som tar for seg erfaringer fra SANKS og samisk Helseteam. (Hanne Svinsås Magga - juni 2023)

Da ønsket om innspill til stortingsmeldingen knyttet til fire relevante spørsmål, velger vi å svare på disse i kronologisk rekkefølge.

## 1) Hva er spesielle folkehelse- og levekårsutfordringer i samiske områder?

.

### Svar:

Reindrift er en helhetlig tilværelse der det sosiale, det yrkesmessige og det kulturelle er tett sammenvevd. De fleste påføres merarbeid og stress på grunn av opphopning av inngrep som

innskrenker beiteland. Innskrenking av beiteland og stengte flyttveier som følge av storsamfunnets inngrep i landskapet påvirker ikke bare produksjonen av reinkjøtt, men vil ofte medføre endringer som gjør selve driftsopplegget vanskeligere og mer ressurskrevende. Det blir fort en alvorlig påkjenning for både reinflokkene og reineierne. Ikke bare fysisk og økonomisk, men det vil også gå utover ivaretakelsen av håndverk, kultur, språk og identitet.

Det er også svært belastende og leve med stadige trusler fra eksterne aktører som ønsker å etablere seg i reinbeiteområder. Det være seg gruveselskap, kraftprodusenter eller nettselskap. I senere tid er det særlig vindkraftindustrien som har rasert store beiteområder og ødelagt driftsmulighetene for reindriftssamene. Det handler også om krenkelser av samenes rettigheter. Fosen-saken og myndighetenes manglende oppfølging av høyesterettsdommen er en stor mental påkjenning for hele reindriftnæringen, da den sender et tydelig signal om at de er like rettsløse nå som for 50 år siden. Den sender også et tydelig signal til vindkraftselskapene om at reinbeiter ikke vil være noe hinder for å etablere vindkraft. Flere vindkraftaktører er nå i kontakt med grunneiere og lokalpolitikere i hele landet. Hva som blir sagt og hva som blir avtalt på bakrommet blir ikke publisert. Dette gjør at reindriftssamene må leve med en konstant frykt for at vindkraftutbyggere skal få konsesjon i deres områder. De opplever at Forsoningskomiteens rapport og FN's artikkel 27 er svært lite verdt, og at de ikke har noen trygghet for framtiden.

I tillegg til dette opplever svært mange negative holdninger fra folk utenfor reindriften og fra media. De beskrives ofte som et hinder for lokal utvikling. En nasjonal undersøkelse av leve- og arbeidskår viser at redusert livskvalitet og svekket psykisk helse er mest vanlig for dem som opplever diskriminering og negative holdninger fra offentlige myndigheter. Dette indikerer at sosial og samfunnsmessig eksklusjon er en risiko for den psykiske helsa. Ikke minst hos den samiske reindriftsbefolkninga i det sørsamiske området, men stadig press på områdene i Nord-Norge gjør at mange der også opplever negative holdninger fra både sentrale og lokale myndigheter.

Kommunene, som gjennom det nye konsesjonssystemet nå skal være både støymyndighet og ha ansvaret for folkehelsa, vil møte store utfordringer på grunn av manglende kompetanse om folkehelse knyttet til vindkraftindustri. Denne kompetansen må styrkes for å imøtekomme det nye konsesjonssystemet. De fleste mangler også kunnskap om folkehelsa i samiske områder og de belastningene samene må leve med. Dette kunnskapsgrunnlaget må også styrkes betraktelig.

## **2) Hvilke positive ressurser i samisk kultur og samfunnsliv kan styrkes på måter som gir god helse?**

### **Svar:**

Som nevnt i svaret til spørsmål 1, så er reindrift en helhetlig tilværelse der det sosiale, det yrkesmessige og det kulturelle er tett sammenvevd. Det at denne driftsformen både utnytter naturressursene og samtidig tar vare på verdifulle naturområder må verdsettes og gis mer positiv oppmerksomhet. Det er en bærekraftig driftsform som også er bra for klimaet, og hvis mulighetene til å fortsette med disse driftsformene og den kulturen dette innebærer styrkes, vil det utvilsomt være bra for utøvernes helse. I en nasjonal undersøkelse, «Reindriften hverdag», oppgir reindriftsutøvere svært høy arbeidstrivsel og at arbeidet er en læringsarena med rom for selvbestemmelse. Mulighetene for å kunne fortsette med

mobil gjeterbasert reindrift må styrkes. Blant annet må lønnsomheten med slik drift økes. Så langt har arealene stadig blitt innskrenket, slik at også dyretallet har måtte reduseres. Hvis reindriftssamene kan få visshet om at dette er historie, vil det gi trygghet og bidra sterkt til å ivareta helsen. Det må legges bedre til rette for at denne driftsformen kan fortsette på en helsemessig forsvarlig måte.

I samisk reindrift har reinens velferd en egenverdi, uavhengig av hvilken avkastning den gir. Reindriftsutøverens identitet og selvfølelse er knyttet til evnen og innsatsen som ligger i å holde og drifte «en pen flokk», i opplevelsen av tilhørighet til siidaen og forholdet til nabosiidaer. Dette er også viktig for den kulturelle delen, som betyr svært mye for livskvalitet og helse.

Tradisjonelt står fiske, jakt, fangst, sanking, håndverk og reindrift sentralt i samisk tradisjon og kultur. Duodji er tradisjonelt samisk kunsthåndverk og husflid. Av naturmaterialer som tre, skinn, horn, tinn, ull og tøy lages vakre og praktiske produkter, både til eget bruk og salg. Å ha tid og overskudd til å utøve disse tradisjonene er viktig for identiteten og bidrar helt klart til bedre helse. Men det betinger altså at forholdene ligger til rette for å holde og drifte «en pen flokk», slik at utøverne faktisk får tid og overskudd til andre ting enn å holde reinen i live. Det vil si at alle innskrenkinger og inngrep i reinbeiteområdene, f.eks. vindkraftutbygginger må opphøre.

### **3) Hvor egnet er den generelle folkehelsepolitikken for å fremme helse i den samiske befolkningen, og hvilke tilpasninger trengs?**

#### **Svar:**

Ivaretagelse av god folkehelse forutsetter kunnskap om de materielle, praktiske og sosiale rammebetingelser som innvirker på helse. Mobile pastoralister er en gruppe som både myndigheter og forskere verden over har vist liten oppmerksomhet når det gjelder helsemessige forhold. Kunnskap om livs- og arbeidsforhold i reindriftssamisk befolkning er intet unntak.

En nasjonal undersøkelse av leve- og arbeidskår med betydning for psykisk helse og livskvalitet i samisk reindriftsbefolkning, viser at reindriftsarbeidet utsetter en uforholdsmessig høy andel av samiske reindriftsutøvere i sørområdet for kroppslige belastninger i form av støy, støv/gasser, kulde, fysisk anstrengelse og ulykker/skader, sammenliknet med andre eksponeringsutsatte yrkesgrupper i Norge. Mange har ikke anledning til å ta ferie eller være hjemme fra arbeidet ved sykdom/skade. Svært mange rapporterer erfaring med negative holdninger fra folk utenfor reindrifta og fra media. Det er ganske klart at mangel på kunnskap om samenes levemåter, materielle, praktiske og sosiale rammebetingelser som innvirker på helse, ikke minst reindriftsamenes levesett, gjør at den generelle helsepolitikken ikke er spesielt godt egnet til å fremme helsen i den samiske befolkningen. Det er stort behov for bedre kunnskap, og det bør settes i gang flere tiltak for å bedre dette.

Her poengterer vi nok en gang behovet for økt kompetanse om helsekonsekvenser som følger av en naturbasert og krevende levemåte generelt, men også om hvilke tilleggsbelastninger den samiske befolkningen utsettes for når næringsgrunnet trues i takt med andre negative påvirkninger. Vi tenker da spesielt på den store trusselen som krav om

mer vindkraft på land utgjør for reindriftssamene i hele landet. Derfor er det viktig at arbeidet med rammeverk for konsekvensutredninger kommer i gang uten ytterligere forsinkelser. Dette rammeverket må også omhandle konsekvensutredninger for samisk helse når vindkraftsøknader behandles. Påvirkningene vil være mye mer omfattende enn hvordan det påvirker kjøttproduksjonen.

#### 4) Hva kan regjeringen bidra med for å fremme folkehelse og levekår i samiske områder?

##### Svar:

Sørge for at de gjenværende reindriftsområdene ikke utsettes for nye innskrenkninger og nye naturinngrep. Hvis det skal foretas spesielt samfunnsviktige utbygginger, det være seg veier, jernbane eller kraftlinjer, må konsultasjonsplikten overholdes fra dag én i prosjektet.

Forhåndstiltredelse må ikke brukes i forbindelse med tiltak som kan berøre reindrifta. Alle konflikter må med andre ord være løst på en god måte som reindrifta kan leve med før eventuelle tiltak gjennomføres.

Det må stilles midler til rådighet for å styrke både driftsmessige, kulturelle og sosiale aktiviteter.

Datagrunnlaget for forskningsbasert kunnskap om helse og helselaterte forhold for samisk befolkning er i all hovedsak hentet fra samisk befolkning i nordsamisk område, først og fremst Finnmark. Den reindriftssamiske befolkningen har vært dårlig representert eller ikke synliggjort i slike undersøkelser. Det må komme mer forskningsbasert kunnskap om helse og helselaterte forhold for denne gruppen.

Diskriminering pga. gruppetilhørighet er en livslang stressor som senker tålegrenser for andre typer belastninger, og har innvirkning på livskvalitet og helse. Norge har et samfunnsansvar, både gjennom internasjonale og nasjonale konvensjoner og lover, for å tilrettelegge slik at innbyggere i landet ikke utsettes for diskriminerende handlinger pga gruppetilhørighet. Dette samfunnsansvaret må regjeringen følge opp i forhold til den hets og diskriminering deler av den samiske befolkningen fremdeles utsettes for.

#### Konklusjon:

Norske myndigheter må:

- Overholde lovverk og konvensjoner. Rette opp pågående menneskerettighetsbrudd (Fosen og Øyfjellet) og unngå å legge til rette for flere brudd på samenes rettigheter. Stanse alle tiltak som på sikt kan føre til slike brudd.
- Slutte å gi forhåndstiltredelse i alle saker som kan berøre samiske rettigheter.
- Imøtekomme behovet for økt kompetanse i kommuner og forvaltningsorganer når det gjelder folkehelse og levekår i samiske områder.
- Bedre rammeverket for konsekvensutredninger.
- Overholde konsultasjonsplikten i alle saker som kan berøre reindrift.
- Slutte å beskrive reindrifta som et hinder for samfunnsutvikling og såkalte grønne omstillinger. Det vil bidra til mindre hets og trakassering. De rettigheter samene har ihht. ILO- konvensjonen og SP 27 må respekteres, og storsamfunnet må lære seg å leve med samenes rett til å bruke deler av norsk natur. De utøver en bærekraftig

driftsform som også er bra for klimaet, og mulighetene til å fortsette med disse driftsformene og den kulturen dette innebærer må styrkes.

Med vennlig hilsen

Folkehelseutvalget i Motvind Norge

---

Siri Fjeseth

---

Raine Olaf Ørsnes